

**WYBRANE ASPEKTY DOSTOSOWAŃ RYNKOWYCH
SEKTORA TRZODOWEGO W POLSCE**

Zbigniew Gołaś, Magdalena Kozera

Uniwersytet Przyrodniczy w Poznaniu

Abstrakt. W artykule zaprezentowano wybrane aspekty dostosowań sektora trzodowego w Polsce do gospodarki rynkowej. Analizowano podmioty sektora trzodowego w aspekcie dostępności do innowacji oraz efektów ich praktycznego wykorzystania. Podkreślono skuteczność podejmowanych działań i wymierne efekty jakościowe unowocześniania ogniwa produkcji. Wskazano na znaczne oddalenie ogniwa produkcji od finalnego odbiorca-konsumenta, a zarazem generatora informacji rynkowej. Podkreślono też przyczyny utrudnień w transferze innowacji do rolnictwa. Zwrócono uwagę na rolę integracji pionowej oraz poziomej jako elementów usprawniających dostosowanie całego sektora.

Słowa kluczowe: rynek rolny, sektor trzodowy, produkcja trzody, innowacje, integracja wertykalna i horyzontalna

WPROWADZENIE

Gospodarka rynkowa uzmysłowiła przedsiębiorcom działającym w sektorze usług produkcyjnych i przetwórstwa rolnego, iż podmioty, którymi kierują podlegają uniwersalnym zasadom gospodarki rynkowej. Przyrodniczy charakter procesów wytwórczych przestał stanowić wiarygodne uzasadnienie mniejszej sprawności rynkowej tego sektora, a nasilająca się konkurencja, zarówno w aspekcie krajowym, jak i zagranicznym, spowodowała skuteczną weryfikację podmiotów działających w agrobiznesie. W tej sytuacji przedsiębiorstwa tego sektora, niezależnie od tego, czy funkcjonują w sferze produkcji, czy dystrybucji, muszą dostosować się do reguł gry rynkowej.

Nie ulega wątpliwości, że w walce konkurencyjnej zasadniczą rolę spełniają innowacje, a osiągnięcie sukcesu wymaga poprawy zdolności kreowania oraz przyswajania współczesnych technologii i metod zarządzania w każdej ze sfer działalności przedsię-

biorstwa [Baruk 2007, Orylska i in. 1998]. Weryfikatorem tego typu nowocześnień jest również rynek, a one same mogą być analizowane w aspekcie jego poszczególnych elementów. Zgodnie z tym kryterium można wyróżnić pięć zasadniczych obszarów dotyczących zastosowania i wykorzystania nowatorskich rozwiązań, tj.:

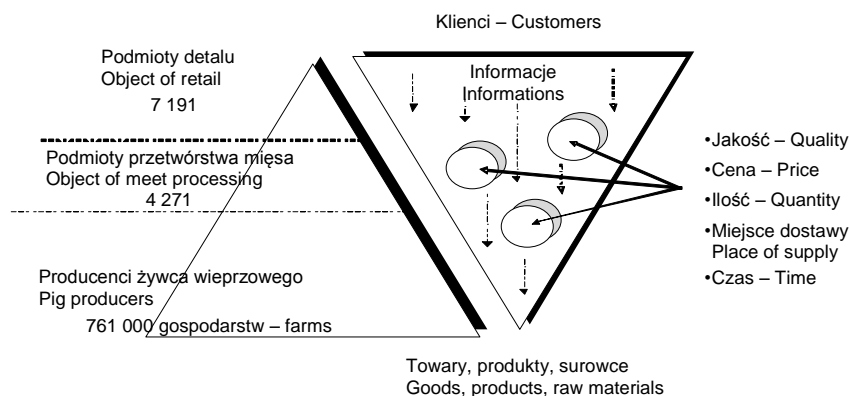
- skalę zapotrzebowania na środki do poprawy warunków gospodarowania (popyt),
- zdolność do generowania innowacji przez jednostki naukowo-badawcze własne lub zewnętrzne (podaż),
- transfer ze sfery badawczej do podmiotów (dystrybucja, cena),
- wpływ instytucji rządowych na tworzenie i zastosowanie innowacji (stymulacja),
- efektywność wdrażania do praktyki (skutki) [Innovation... 1999].

W ujęciu całościowym na system innowacji składa się zatem proces generowania, zastosowania nowatorskich rozwiązań oraz praktyczny wzrost umiejętności [Agribusiness... 1998]. Miarą skuteczności tego systemu dla podmiotów prywatnych jest zwykle maksymalizacja efektów ekonomicznych, a dla podmiotów publicznych (rządowych i pozarządowych) – zachowanie dobrostanu warunków życia ludności. Mimo specyfiki produkcji rolniczej, podmioty agrobiznesu są biernymi lub aktywnymi uczestnikami procesu innowacyjnego, czego przykładem może być sektor trzodowy.

Celem opracowania jest prezentacja wybranych aspektów dostosowań rynkowych sektora trzodowego w kontekście innowacyjności w agrobiznesie. Badaniami objęto lata po akcesji do UE, tj. 2004-2007, niemniej jednak starano się również zarysować szersze podłoże zjawiska, korzystając z danych z okresu po urynkowaniu do chwili obecnej. Weryfikacja empiryczna omawianych zjawisk została oparta na analizie danych GUS związanych z sektorem agrobiznesu, zwłaszcza z funkcjonowaniem polskiego rynku trzody chlewnej, informacjami MRiRW, ARiMR oraz ARR, a także materiałami organizacji branżowych, takich jak PZHiPT „Polus” oraz ZPEiIM „Polskie Mięso”. Wyniki zostały zaprezentowane w formie tabelarycznej oraz graficznej.

UWARUNKOWANIA DOSTOSOWAŃ SEKTORA TRZODOWEGO

Gospodarka XXI wieku jest określana jako gospodarka ery technologii informatycznych, informatyzacji czy gospodarka oparta na wiedzy. Niezależnie od przyjętej nazwy kluczowym dla niej elementem staje się informacja. Pozyskanie informacji jest narzędziem uzyskiwania przewagi konkurencyjnej i osiągnięcia sukcesu na rynku. Ta prawidłowość w całej rozciągłości zaczyna dotyczyć też agrobiznesu, tym bardziej, że mówiąc o agrobiznesie podkreśla się złożoność jego struktury, wynikającej z wielości i niezależności działających w nim podmiotów. Podkreśla się, że poszczególne człony agrobiznesu są ze sobą powiązane wielopłaszczyznowo, a te powiązania mają charakter osmotyczny, umożliwiając wzajemne przenikanie się wszystkich członów gospodarki [Woś 1998]. Wydaje się zatem oczywiste, że w tego typu organizmie przepływy informacyjne powinny stanowić proces naturalny. Tymczasem realna sytuacja poszczególnych ogniw tego systemu jest o wiele bardziej skomplikowana. Szczególnie widoczne jest to w przypadku członu produkcji surowców rolnych. Wynika ona z ze skali oraz struktury upraw i hodowli oraz różnego powiązania z rynkiem, a co za tym idzie – z różnego zapotrzebowania na jego sygnały, generowane przez przetwórców i konsumentów finalnych (rys. 1).

Rys. 1. Uwarunkowania informacyjne sektora trzodowego [Prezentacja... 2004]

Fig. 1. Informative conditioning of pig sector [Prezentacja... 2004]

Koncentrując się na grupie producentów rynkowych należy zauważyć, że będąc pierwszym ogniwem łańcucha marketingowego, od wytwórcy do konsumenta, mają one zdecydowanie bardziej ograniczone warunki otrzymywania i przesyłania informacji niż ostatnie ogniwo, jakim jest sieć jednostek detalicznych. Zapotrzebowanie producentów na informacje jest zatem nieporównywalnie większe niż ich liczba, docierająca w postaci znacznie zniekształconej i okrojonej ze względu na niedoskonałości kanałów, którymi są przesyłane. Wymaga więc działań stymulacyjnych ze strony instytucji rządowych, które z jednej strony wzmacniają sygnał rynkowy, a z drugiej ułatwiają precyzowanie zapotrzebowania na skuteczniejsze środki zarządzania produkcją rolną.

Głównymi przejawami innowacji w sektorze trzodowym są techniki i technologie oraz organizacja w fazie:

- hodowli i tuczu świń (np. poprawa jakości i wartości pasz, prace nad zwierzętami hodowlanymi, zwierzęta transgeniczne itp.),
- przetwórstwa mięsa (m.in. techniki pomiarowe i związane z nimi instrumentarium, np. biosensory, techniki skanujące),
- dystrybucji mięsa i jego przetworów (usprawnienia w zakresie komunikacji, przesyłania danych i transportu mięsa),

a także wiele uniwersalnych nowych rozwiązań w zakresie telekomunikacji i techniki informacyjnej.

Sprawność systemu innowacji zależy od efektywnego współdziałania jego elementów, które umownie określa się mianem środowisk: techniczno-ekonomicznego, naukowego i naukowo-ekonomicznego oraz techniczno-rządowego [D'Apice Paez 2000]. Podstawowym elementem systemu innowacji, stanowiącym generator nowości, jest niewątpliwie środowisko naukowe. Tworzą je uczelnie wyższe, instytuty i ośrodki badawcze, a przede wszystkim pracujący w nich ludzie. Działanie na rzecz rozwoju stanowi zasadnicze przesłanie funkcjonowania tych placówek. Środowisko techniczno-rządowe, którego zadaniem jest zapewnienie właściwej infrastruktury niezbędnej do transferu innowacji, tworzą powołane w tym celu instytucje, organy rządowe oraz agencje. Wzajemne przenikanie się jednak ich kompetencji, a często również brak koordy-

nacji działań powodują, że trudno w sposób jednoznaczny określić efekty ich prac na rzecz poprawy transferu innowacji do sfery produkcji.

Kolejny element, tj. środowisko naukowo-ekonomiczne, tworzą jednostki opracowujące zasady wdrażania do praktyki odkryć środowiska naukowego, zwłaszcza w aspekcie ich przydatności i opłacalności. Zadania z tego zakresu w sektorze trzodowym prowadzą w Polsce między innymi: Polski Związek Hodowców i Producentów Trzody Chlewnej POLSUS, Akademia Rolnicza w Poznaniu, PEN AR LAN Polska sp. z o.o. oraz Instytut Zootechniki w Krakowie [Hodowca... 2006].

Środowisko techniczno-ekonomiczne sektora trzodowego tworzą gospodarstwa prowadzące hodowlę i tucz świń. W Polsce działalność taką prowadzi 760,6 tys. gospodarstw, co stanowi 26% ogólnej ich liczby. Prawie 2/3 hodowców produkuje jednak żywiec wyłącznie lub głównie na własne potrzeby, co oznacza, że nie mają żadnego kontaktu z rynkiem. Tym samym grupa ta traci naturalne źródło poznania i implementacji nowatorskich rozwiązań za pośrednictwem rynku.

Z kolei pozostała część gospodarstw, produkująca głównie na rynek, jest bardzo zróżnicowana pod względem liczebności utrzymywanego stada. Około 45% z nich utrzymuje do 9 sztuk trzody, co pozwala zaliczyć je do niskotowarowych. Udział gospodarstw utrzymujących 10-19 sztuk wynosi około 20%, a gospodarstw powyżej 100 sztuk zaledwie 6,4% (tab. 1). Rozdrobnienie krajowej produkcji trzody chlewnej przy znacznej skali jej chowu jest, obok bariery ekonomicznej, czynnikiem najbardziej ograniczającym absorpcję innowacji w tych gospodarstwach.

Tabela 1. Gospodarstwa indywidualne według skali chowu trzody i grup obszarowych UR w 2007 roku

Table 1. The individual farms according to scale of pig breeding and size of farm in 2007

Grupy obszarowe (ha UR) Area groups (ha arable land)	Gospodarstwa posiadające trzodę chlewną w sztukach (%) Farms with swine in unit (%)										
	razem total	1	2	3-4	5-9	10-19	20-49	50-99	100-199	200-499	500 i więcej
Polska – Poland	100	8,1	12,7	10	12,9	20,5	20,9	8,5	4,2	1,9	0,3
< 1	100	19,5	30,5	9,9	11,2	10,1	13,2	3,3	1,7	0,5	0,1
1-2	100	25,8	27,4	16,2	14,3	9,9	6,4	0	0	0	–
2-3	100	16,4	34	13,8	10,4	15,7	8,4	1,2	0	0	0
3-5	100	11,8	18,5	15,5	17,8	21,5	13,4	1,3	0,2	0	0
5-7	100	8,1	10	12,9	18,2	27,5	18	4	1,1	0,1	0
7-10	100	3,3	6,9	9,7	13,3	27,3	28,7	8,6	1,9	0,3	0
10-15	100	3,4	6	6,4	10,8	22,1	30,7	14,6	4,5	1,5	0,1
15-20	100	2,8	6,6	5,7	7,9	18,2	27,3	17,8	10,3	3,1	0,2
20-30	100	3,2	4,8	4,5	9,8	14	22,4	18,9	14,8	6,9	0,8
30-50	100	2	5,1	2,7	8,1	13,5	22,5	14,3	16,8	13,2	1,9
> 50 ha	100	1,3	2,8	2,6	4,9	9,9	15,9	17	16,5	18,8	10,3

Źródło: opracowanie własne na podstawie: Użytkowanie gruntów... [2007].

Source: own study based on: Użytkowanie gruntów... [2007].

Pod względem liczebności pogłowia trzody chlewnej dominują województwa: kujawsko-pomorskie, mazowieckie i wielkopolskie – łącznie znajduje się tam 46,5% pogłowia. Obsada pogłowia w tych województwach na 100 ha UR wynosiła odpowiednio 197, 85,4 i 22,3 sztuki (tab. 2). Bardzo wysoką obsadą, choć mniej licznym stadem, charakteryzują się województwa: łódzkie (134,6), opolskie (133,1) oraz pomorskie (129,3). Na uwagę zasługuje szczególnie ostatni z wymienionych regionów. Wzrost natężenia produkcji w tym rejonie w ostatniej dekadzie ma związek z kontrowersjami wokół powstawania wielkich ferm przemysłowego tuczu trzody, które są tworzone z udziałem kapitału zagranicznego, z wykorzystaniem powierzchni i budynków inwentarskich byłych gospodarstw PGR-owskich, jednak z pominięciem, w niektórych przypadkach, wymogów ochrony środowiska naturalnego.

Tabela 2. Pogłowie trzody chlewnej w Polsce w 2007 roku (stan w końcu marca)

Table 2. Stock of swine in Poland in 2007 (number at the end of March)

Wyszczególnienie Specification	Pogłowie (tys. sztuk) Stock (thous. unit)	Pogłowie na 100ha UR Stock on 100 arable land	Udział województw (%) Share of provinces (%)
Polska – Poland	18 012,4	113,6	100
Dolnośląskie	441,0	45,2	2,4
Kujawsko-pomorskie	2 101,8	220,8	11,7
Lubelskie	1 203,92	90,9	6,7
Lubuskie	196,1	47,1	1,1
Łódzkie	1 369,0	130,4	7,6
Małopolskie	428,5	75,4	2,4
Mazowieckie	1 969,9	96,8	10,9
Opolskie	703,0	125,2	3,9
Podkarpackie	300,2	41,8	1,7
Podlaskie	735,6	84,0	4,1
Pomorskie	988,3	130,1	5,5
Śląskie	387,4	83,9	2,1
Świętokrzyskie	427,5	86,3	2,4
Warmińsko-mazurskie	833,1	83,6	4,6
Wielkopolskie	5 441,6	301,3	30,2
Zachodniopomorskie	481,3	50,0	2,7

Źródło: opracowanie własne na podstawie: Użytkowanie gruntów... [2007].

Source: own study based on: Użytkowanie gruntów... [2007].

Dane zawarte w tabeli 2 wskazują również na to, że najmniejsze natężenie chowu trzody występuje w województwach południowo-wschodniej i środkowej Polski, tj. w województwach dolnośląskim, podkarpackim i lubuskim. Pogłowie trzody na 100 ha UR w tych województwach mieści się w przedziale 42-49 sztuk i tym samym jest kilkakrotnie mniejsze niż w województwie wielkopolskim.

Analiza regionalnego zróżnicowania produkcji trzody chlewnej pozwala na wyodrębnienie tzw. typów przestrzennych chowu trzody w Polsce. Są to inaczej regiony reprezentujące grupy województw podobnych pod względem skali chowu i poziomu koncentracji trzody. Stosując tę zasadę można wyróżnić sześć typów województw:

Typ 1 – obejmujący swoim zasięgiem województwa wielkopolskie i kujawsko-pomorskie, wyróżniający się bardzo dużą skalą produkcji i wysokim poziom koncentracji zwierząt na 100 ha UR; chów trzody odgrywa tutaj dominującą rolę w produkcji, a ponad 50% gospodarstw posiada stada o liczebności powyżej 20 sztuk;

Typ 2 – charakterystyczny dla województwa podlaskiego, wyróżniający się zarówno dużą skalą produkcji trzody, jak i bydła; 70% ogółu gospodarstw prowadzi chów trzody, a ponad 50% gospodarstw posiada stada powyżej 10 sztuk świń;

Typ 3 – utworzony przez województwa mazowieckie i łódzkie, charakteryzujący się średnią skalą produkcji i średnim poziomem koncentracji; chów trzody prowadzi tutaj około 60% gospodarstw, a stada o liczebności powyżej 10 sztuk występują w 44% gospodarstw;

Typ 4 – obejmujący województwo lubelskie, w którym chów trzody jest rozdrobniony i prowadzony na niską skalę; prowadzi go 48% gospodarstw, z czego tylko 22% posiada stada powyżej 10 sztuk;

Typ 5 – najsilniej reprezentowany i tworzony przez województwa pomorskie, lubuskie, dolnośląskie, zachodniopomorskie i warmińsko-mazurskie; chów trzody jest tu prowadzony również na relatywnie niższą skalę – przez około 35% gospodarstw, wśród których 44% posiada stada o liczebności większej aniżeli 10 sztuk;

Typ 6 – tworzący zwarty przestrzennie obszar województw śląskiego, małopolskiego, podkarpackiego i świętokrzyskiego, wyróżnia się bardzo małą skalą produkcji, bardzo silnym jej rozdrobnieniem; chów trzody prowadzi tutaj 25% gospodarstw, z których 74% posiada stada do 2 sztuk, a 84% – do 5 sztuk.

Z przedstawionej typologii wynika, że chów trzody chlewnej ma pierwszorzędne znaczenie przede wszystkim w rejonie Wielkopolski i Kujaw. Są to rejony o wyższej niż przeciętna kulturze rolnej, umiarkowanym lub małym udziale użytków zielonych, posiadające długoletnie tradycje w chowie zwierząt. Rozwijanie tego kierunku działalności rolniczej jest w nich również ułatwione dzięki rozwiniętej sieci produkcji i handlu środkami produkcji (pasze przemysłowe), skupowi żywca oraz działalności organizacji producentów. Ponadto w regionach tych występuje znaczna koncentracja sprzedaży żywca. Z kolei większość województw o najmniejszej obsadzie jest usytuowana na pogórzu, gdzie z powodu ukształtowania terenu, dużego udziału łąk i pastwisk brak jest dobrych warunków przyrodniczych i ekonomicznych do rozwijania hodowli i produkcji trzody chlewnej.

Należy podkreślić, że w okresie zmian zapoczątkowanych przez transformację gospodarczą w Polsce zróżnicowanie regionalne rozwoju rolnictwa uległo pogłębieniu. Okazuje się, że czynnikami nie do przecenienia w tym procesie są historycznie ukształtowane różnice w gospodarowaniu, a także znaczny stopień dotychczasowej specjalizacji regionów. Zmianę sytuacji utrudniają różnego rodzaju bariery wejścia na rynek, które, obok uwarunkowań natury przyrodniczej, stanowią czynniki ekonomiczne, w tym zasoby kapitału. Przykładem wpływu tych ostatnich jest zaznaczający się w latach 90. XX wieku proces wzrostu produkcji towarowej trzody w województwie pomorskim, który następował przy jednoczesnym wzroście natężenia obsady zwierząt na 100 ha i znaczącym zdynamizowaniu tego procesu po wejściu do UE, a zatem w latach 2004-2007.

Ekonomicznym efektem rejonizacji produkcji jest udział wartości produkcji żywca wieprzowego w rolniczej produkcji towarowej. Przykładowo, w województwie wielkopolskim jest on prawie dwukrotnie większy od średniej krajowej i wynosi 38,7%, a w województwie kujawsko-pomorskim 32,5% [Użytkowanie gruntów... 2007]. Jednak z punktu widzenia źródeł i struktury dochodów rolniczych oznacza to przede wszystkim znaczne uzależnienie bytu gospodarstw trzodowych od sytuacji na rynku mięsa. Należy więc się spodziewać, że właśnie w tych rejonach nastąpi przyspieszenie procesów koncentracji zarówno w formie powiązań poziomych (grupy producentów), jak i powiązań pionowych (producenci-przetwórcy). Integracja gospodarstw trzodowych poprawi bowiem ich pozycję rynkową, a przez to wpłynie na wzmocnienie pozycji konkurencyjnej, relatywne zmniejszenie ryzyka cenowego, a w rezultacie – na utrzymanie lub poprawę efektywności finansowej gospodarstw trzodowych.

PODSTAWOWE MIERNIKI DOSTOSOWAŃ NA RYNKU TRZODY

Miarą sprawności każdego systemu mogą być korzystne zmiany produkcji, pozwalające uzyskać produkt akceptowany przez rynek (ekonomiczny cel przedsiębiorcy) z jednoczesnym stworzeniem warunków pozwalających wyeliminować lub umniejszyć skutki negatywnego oddziaływania na środowisko naturalne (cele publiczne). Dostosowania w tym obszarze na rynku trzody warto prześledzić, oceniając ogniwo produkcji, które jest elementem początkowym łańcucha dystrybucji, a zarazem ogniwo najbardziej oddalonym od konsumenta, który z kolei jest nośnikiem informacji o kierunkach niezbędnych modyfikacji. W tym celu wykorzystano dostępne informacje branżowe oraz dane statystyczne GUS. Ponadto, dla zobrazowania dysproporcji w sferze kontaktów z rynkiem zaprezentowano również uproszczoną strukturę łańcucha dystrybucji mięsa wieprzowego krajów UE. Starano się w ten sposób wykazać znaczenie zróżnicowania rozwoju łańcucha starych i nowych państw unijnych przyjmując zarazem, że sytuacja tych pierwszych może wskazywać kierunek przyszłego rozwoju krajowego łańcucha dystrybucji mięsa.

Analizując dane statystyczne dotyczące produkcji i sprzedaży żywca można zauważyć, że w wyniku stosowania innowacji hodowlanych i żywieniowych pozyskuje się więcej mięsa o lepszych parametrach konsumpcyjnych. Mimo obserwowanego spadku pogłowia trzody jej uboje nie zmniejszają się, a nawet wykazują tendencję wzrostową (tab. 3). Dzieje się tak m.in. w wyniku postępującej poprawy produktywności stada.

Zwiększenie liczby i liczebności miotów uzyskiwanych w roku od lochy oraz stosowanie efektywniejszych technologii tuczu powoduje, że w ostatnich latach zwiększyła się rotacja stada. Oznacza to, że przy tej samej liczebności pogłowia do uboju trafia większa liczba tuczników. Te same działania, tj. prace hodowlane, postęp biotechnologii, nauk weterynaryjnych czy z dziedziny fizjologii powodują widoczną poprawę jakości skupowanego surowca (tab. 4). Obecnie w Polsce (I kwartał 2007 roku) najczęściej tuczników jest ubijanych w klasie E i klasie U, tj. prawie 75%, a najmniej w klasie O i P – niecałe 5%. Należy zauważyć, że na poprawę jakości nadal negatywnie wpływa rozdrobnienie strukturalne gospodarstw. Mimo możliwości uzyskania gratyfikacji finansowej za lepszą jakość mięsa, nie wszyscy producenci dysponują wystarczającymi zasobami w sferze techniczno-organizacyjnej i zarządzaniu, aby móc sprostać wymaganiom

Tabela 3. Pogłowie i uboje trzody chlewnej w Polsce w latach 1998-2006
 Table 3. Stock and slaughters of swine in Poland in 1998-2006

Rok Year	Pogłowie (mln szt.) Stock (mln. unit)	Ubój – Slaughter	
		mln szt. – mln. unit	% pogłowia – % of stock
1998	19,2	23,2	121
2000	17,1	22,9	134
2002	18,7	23,0	123
2004	17,0	23,2	137
2006	18,9	24,9	132

Źródło: Rocznik... [2005], Mały... [2006].
 Source: Rocznik... [2005], Mały... [2006].

Tabela 4. Skup wieprzowiny w Polsce według klas
 Table 4. The purchase of pork in Poland according to classes

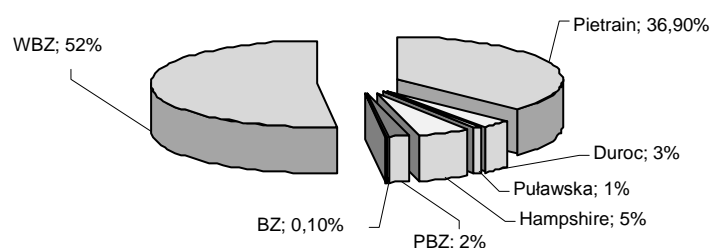
Klasa wg EUROP Class acc. EUROP	Rok – Year			
	2003	2004	2005	2006
S	–	6 352	5 149	5 045
E	4 506	5 787	5 218	4 913
U	4 275	5 525	4 958	4 655
R	4 032	5 210	4 696	4 380
O	3 534	4 819	4 344	4 022
P	3 160	4 681	4 153	3 856
S-R Razem – Total	4 146	5 467	4 956	4 667

Źródło: Rynek... [2007].
 Source: Rynek... [2007].

przetwórcy, a de facto konsumenta. W konsekwencji, na tej sytuacji zyskują przede wszystkim gospodarstwa duże, często realizujące wytyczne przetwórcy odnośnie materiału hodowlanego (określone rasy), systemu żywienia (zalecane pasze), opieki weterynaryjnej (często rekomendowana), a także spełniające warunki dobrostanu zwierząt. Co więcej, presja na zapewnienie dobrostanu zwierząt stała się swego rodzaju promotorem działań innowacyjnych w sektorze trzodowym. Naciski te mają kilka źródeł: rząd, który doprowadzając do integracji z UE zaaprobował jednocześnie stawiane przez nią warunki i regulacje rynku, konsumentów – którzy oczekują mięsa o najwyższych parametrach jakościowych oraz ruchy ekologiczne, które aktywnie działają przeciwko łamaniu praw zwierząt i ochronie środowiska. Wspiera je również wzrost popytu na produkty ekologiczne.

Miarą wdrożeń jest także z pewnością fakt, że przeważającą część świń w Polsce stanowią krzyżówki towarowe, w których wykorzystuje się zwierzęta czyste rasowe, uzyskiwane z hodowli zarodowej. Dzięki upowszechnianiu takiej polityki osiąga się między innymi odpowiednie wyniki hodowlane, np. przyrosty dzienne oraz procentową zawartość mięsa w tuszy, co wpływa na wyniki ekonomiczne. Jednakże zarówno

w hodowli zarodowej, jak i w produkcji, występuje wyraźne regionalne zróżnicowanie. Najwięcej loch pod oceną znajduje się w województwach wielkopolskim i kujawsko-pomorskim. Różnica między tymi województwami jest niewielka i pod koniec 2006 roku wynosiła zaledwie 73 lochy (4984 wobec 4911 loch). Liczebnością loch pod oceną wyróżnia się także woj. warmińsko-mazurskie – 3143 lochy. Trzecią grupę stanowią województwa: lubelskie (1581), pomorskie (1564) i mazowieckie (1459). W pozostałych województwach stan loch jest znacznie mniejszy. Zwraca również uwagę różnica w strukturze stad. W województwie wielkopolskim niemal połowa stad ma uprawnienia do produkcji knurów, natomiast w województwie kujawsko-pomorskim zdecydowanie przeważają stada produkujące wyłącznie loszki [Wyniki... 2007]. Największym zainteresowaniem polskich hodowców cieszą się krzyżówki ras ‘Wielka Biała Zwisloucha’ (WBZ) i ‘Polska Biała Zwisloucha’ (PBZ) z rasami typowo mięsnymi, jak ‘Pietrain’ czy ‘Duroc’ (rys. 2).

Rys. 2. Struktura pogłowia loch rasowych w hodowli zarodowej w 2006 roku [Wyniki... 2007]

Fig. 2. The structure of full breed swine stock in pedigree farming [Wyniki... 2007]

Za ważny kierunek dostosowań na rynku trzody należy także uznać umacniające się związki integracyjne na linii producent-przetwórca, które kształtują i poprawiają przepływy informacyjne między zintegrowanymi podmiotami. Rozważając ten obszar dostosowań należy podkreślić, że coraz większego znaczenia nabierają nie tyle innowacje związane z integracją wertykalną, często wymuszoną przez kontraktujące żywiec przedsiębiorstwa przetwórstwa, której uczestnikami są na ogół gospodarstwa o wystarczającej sile ekonomicznej, ile innowacje związane z tzw. integracją horyzontalną, usprawniającą przebieg informacji między samymi gospodarstwami i skutkujące powstawaniem różnych form kooperacji. Wyrazistym przejawem działań w tym zakresie jest tworzenie grup producentów rolnych. Procesy integracyjne o horyzontalnym charakterze, zapoczątkowane w rolnictwie, z różnym nasileniem trwają nieustannie, od początku przemian rynkowych w Polsce. Początkowy, dość gwałtowny etap koncentracji, polegający głównie na przejmowaniu prawa własności, zastąpiła stopniowa, ewolucyjna koncentracja podmiotów rynkowych. W ostatnich pięciu latach (2003-2007) liczba zarejestrowanych grup producentów znacznie wzrosła. Natężenie powstawania wspólnych grup działania na terenie Polski jest jednak bardzo zróżnicowane zarówno terytorialnie, jak i branżowo. Najwięcej grup funkcjonuje na terenie województw: wielkopolskiego (41), kujawsko-pomorskiego i dolnośląskiego (po 30 grup w każdym) oraz lubuskiego (20) i opolskiego (22). Silną reprezentację mają również w województwach pomorskim

(19), zachodniopomorskim (16), małopolskim (13), podkarpackim (11) i mazowieckim (10). Zdecydowanie najmniej grup jest w województwach: podlaskim (3), śląskim (3) i łódzkim (2). Wyraźnie zaznacza się przy tym przestrzenne zróżnicowanie powstawania grup w zależności od specjalizacji produkcyjnej danego regionu. W ujęciu branżowym zdecydowany prym wiodą grupy producentów trzody chlewnej i zbóż z nasionami oleistych (odpowiednio 61 i 68 grup); liczne są również grupy drobiarskie oraz produkujące owoce i warzywa do przetwórstwa (odpowiednio 22 i 15) [Wykaz... 2007]. Dziedzin, w których są podejmowane wspólne działania pojawia się coraz więcej wraz z rosnącą segmentacją rynku i specjalizacją producentów dotyczącą określonego segmentu. Nie można jednak w tym przypadku mówić o wysokiej dynamice tych procesów. Zasoby kapitałowe polskich rolników, takie, które umożliwiłyby inwestowanie w chlewnie, nowe technologie tuczu i hodowli itp. – na zasadach samofinansowania – są bowiem bardzo ograniczone. Badania IERiGŻ wskazują na to, że zaledwie 6% gospodarstw generuje zysk na akumulację kapitału lub rozwój [Jóźwiak i Mirkowska 2006]. Ponadto tę sytuację pogłębia „drogi pieniądź”. Dla większości gospodarstw środki finansowe z komercyjnych źródeł, jakie stanowią banki, są poza ich zasięgiem. Oznacza to, że bardzo ważnym źródłem przemian dostosowawczych w rolnictwie będą przede wszystkim środki finansowe, oferowane w ramach specjalnych programów, czyli wdrażanego Planu Rozwoju Obszarów Wiejskich oraz Sektorowego Programu Operacyjnego, tj. przeznaczonych na wspieranie, restrukturyzację i modernizację sektora żywnościowego nową grupą środków. Programy te funkcjonują już od 2004 roku i będą stanowić potencjalne źródło wspierania inwestycji do końca bieżącego roku. Należy jednak zauważyć, że w ofercie wsparcia rolnictwa ze środków krajowych oraz funduszy unijnych gospodarstwa trzodowe nie znalazły się wśród jednostek otoczonych szczególnym wsparciem. Mogą one jednak korzystać, podobnie jak i inne gospodarstwa, z dopłat bezpośrednich i uzupełniających. Mogą też starać się uzyskać wsparcie ze strony wybranych działań wyodrębnionych lub w Planie Rozwoju Obszarów Wiejskich na lata 2004-2006 albo w Sektorowym Programie Operacyjnym „Restrukturyzacja i modernizacja sektora żywnościowego i rozwój obszarów wiejskich” (tab. 5).

Skorzystanie z którejs z wymienionych dróg pozyskania środków wiąże się ze spełnieniem określonych wymogów i podjęciem działań określonych w procedurach ubiegania się o tego typu pomoc. Warto jednak poznać i rozważyć chociaż część z możliwych alternatyw zdobycia dodatkowego finansowania rozwoju gospodarstwa. Ponadto w 2006 roku było możliwe uzyskanie kredytów dla rolnictwa z wykorzystaniem 12 linii kredytowych, z których dla podmiotów sektora trzodowego szczególnie istotne były:

- kredyt branżowy w ramach „Programu wspierania restrukturyzacji i modernizacji przetwórstwa mięsnego i przetwórstwa jaj w Polsce” (BR/14),
- kredyt na realizację przedsięwzięć inwestycyjnych, w zakresie nowych technologii produkcji w rolnictwie, w tym wytwarzania surowców do produkcji bioetanolu i biokomponentów, zapewniających dobrą jakość produktu lub w zakresie dostosowań produkcji zwierzęcej do wymogów sanitarnych, ochrony środowiska i utrzymania zwierząt (NT).

Kredytami preferencyjnymi są wspierane inwestycje, których celem jest:

- rozszerzenie asortymentu produkcji,
- zwiększenie skali produkcji,
- dostosowanie do wymogów sanitarno-weterynaryjnych UE,
- obniżenie kosztów produkcji,

Tabela 5. Pomoc finansowa dla gospodarstw trzodowych ze środków UE w latach 2004-2006
 Table 5. The financial help for pig farms from EU assets in 2004-2006

Rodzaj działania Kind of help	Kwota (mln euro) – Sum (mln euro)		
	ogółem total	udział UE part of EU	udział Polski part of Poland
Wspieranie gospodarstw niskotowarowych Support of low goods farms	376,3	301,0	75,3
Dostosowanie gospodarstw do standardów UE Farms adaptation to EU standards	243,4	194,7	48,7
Wspieranie grup producentów rolnych Help of producer groups	25,4	20,2	5,2
Wspieranie działalności rolniczej na ONW Support of agricultural activity on ONW	1 098,0	878,4	219,6
Wspieranie przedsięwzięć rolnośrodowiskowych Support of agi-environmental undertakings	328,3	279,0	49,3
Inwestycje w gospodarstwie rolnym Investments in farms	603,9	325,0	278,9
Ułatwienie startu młodym rolnikom The facilitation of take-off of young farmers	173,3	130,0	43,3

Źródło: Szymańska [2005].
 Source: Szymańska [2005].

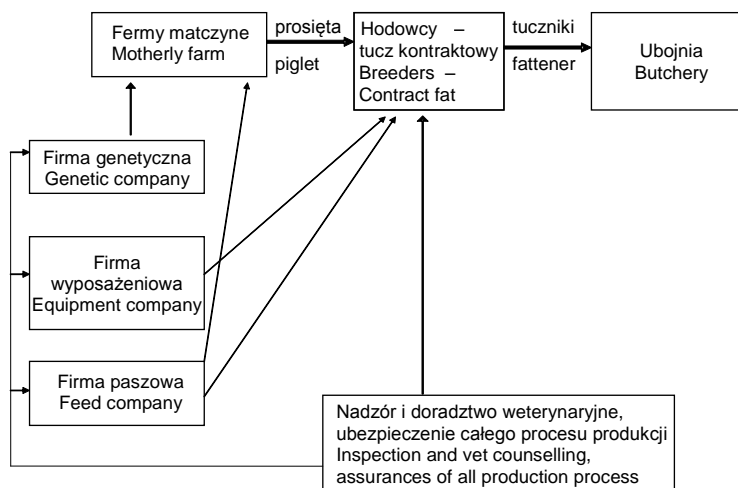
- poprawę ochrony środowiska zgodnie ze standardami UE,
- zwiększenie wykorzystania zdolności produkcyjnych,
- wprowadzanie nowych technologii,
- poprawa jakości produkcji,
- poprawa gospodarki odpadami,
- doskonalenie dotychczasowych technologii produkcji,
- poprawa struktury obszarowej [Efekty... 2006].

Statystyki wskazują na to, że popyt na kredyty rolnicze utrzymuje się na wysokim poziomie, o czym może świadczyć fakt, że w okresie od stycznia do lipca 2006 roku ODR zaopiniowały pozytywnie 16 041 biznes planów związanych z realizacją przedsięwzięć w rolnictwie i jego otoczeniu o wartości 2 893 122,9 tys. zł. Istotną grupę kredytów stanowiły kredyty na nowe technologie (NT) – 133 975 tys. zł (569 kredytów). Przedsięwzięcia finansowane w okresie od 1 maja 2004 roku do 21 lipca 2006 roku preferencyjnymi kredytami inwestycyjnymi służyły głównie zwiększeniu skali produkcji (39% kwoty kredytów), poprawie struktury obszarowej gospodarstw (20%), wprowadzeniu nowych technologii lub doskonaleniu dotychczasowych technologii produkcji (20%). Kredyty przeznaczone na dostosowanie do wymogów sanitarno-weterynaryjnych UE stanowiły 8,3% łącznej kwoty udzielonych kredytów. Z preferencyjnych kredytów inwestycyjnych w zakresie rolnictwa najczęściej korzystały gospodarstwa zajmujące się: uprawą zbóż (33% kwoty kredytów udzielonych na działalność rolniczą), chowem i hodowlą bydła (27%), chowem i hodowlą trzody chlewnej (10%), uprawami szklarniowymi (6,9%) [Efekty... 2006].

Innowacje techniczno-organizacyjne wywierają wyraźny wpływ nie tylko na sektor gospodarstw, lecz także, jak wynika z rozlokowania poszczególnych ogniw łańcucha

marketingowego na rynku trzody, na proces dystrybucji mięsa i jego przetworów. Znajduje to odzwierciedlenie w rozwijającej się jego specjalizacji i wyróżnianiu dodatkowych podogniwi łańcucha. Pierwotny układ *hodowca-podmiot skupujący-przetwórca-handel* uległ znacznej rozbudowie. Obecnie łańcuch ten obejmuje hodowców prosiąt jako ogniwo początkowe łańcucha, często sprzedawców zwierząt do produkcji, rolników, ubojnie, przetwórstwo mięsa, sprzedaż hurtową i sprzedaż detaliczną na konsumencie kończąc. Czasem do łańcucha dodaje się jeszcze dwa ogniwa, tj. producentów pasz – na początku łańcucha oraz przedsiębiorstwa zajmujące się recyklingiem odpadów poubojowych. Łańcuch jest jeszcze uzupełniany o działania służb weterynaryjnych i sanitarnych oraz firm usługowych, zwłaszcza transportowych. Powstający w ten sposób układ odzwierciedla złożoność trzodowego segmentu agrobiznesu. Zachodzące w nim procesy wymiany informacji są tym silniejsze, im silniejszy jest proces przenikania, a zatem swoistej osmozy łączącej elementy układu.

Stosunkowo nową dla polskiego rolnictwa, a zyskującą na znaczeniu formą rozwoju rynku jest obrót prosiąt, organizowany przez firmę-integratora w oparciu o kontrakty na dostawę surowca. Integrator dyktuje rolnikowi w ten sposób co, jak i kiedy produkować, wymagając przy tym stosowania nowoczesnych rozwiązań organizacyjnych, uczy nowych technologii, często też kontroluje cały proces produkcji. Jest to wynik dążenia przedsiębiorstw przetwórstwa mięsa do zwiększania stopnia kontroli nad całym procesem produkcji – od chowu zwierząt w gospodarstwach, przez ogniwa skupu aż do przetwórstwa, a często także zapewnienia dystrybucji wyrobów finalnych dzięki własnej sieci sprzedaży detalicznej. Mając zapewnioną kontrolę nad procesem uboju i przetwórstwa, a także w znacznym stopniu nad siecią dystrybucji, integrator zmierza do poszerzenia wpływu na producentów trzody w celu zapewnienia surowca pożądanej jakości. Modelowym przykładem tego typu działań jest przedsiębiorstwo PKM DUDA S.A., które dążąc do poprawy efektywności rynkowej wprowadziło program tuczu kontraktowego, oparty na współdziałaniu nie tylko z producentami, lecz także z instytucjami wspierającymi, takimi jak firmy genetyczne, wyposażeniowe, paszowe, nadzór weterynaryjny,

Rys. 3. Model tworzenia bazy surowcowej w branży mięsnej [Prezentacja... 2004]

Fig. 3. Model of raw material base building in meat trade [Prezentacja... 2004]

a także z możliwością wsparcia ze strony instytucji finansowej. PKM DUDA S.A. jako integrator zawiera umowy z hodowcami spełniającymi określone wymagania (rys. 3).

Kontrakt tuczowy zakłada także wsparcie finansowe modernizacji bądź adaptacji budynków inwentarskich, zgodnie z wymogami narzuconymi przez firmę. Prosięta mają być przekazywane z bazy surowcowej na ферmy hodowców związanych kontraktem, a następnie tuczone paszami, dostarczonymi przez wskazaną firmę według ściśle określonych zasad. Celem takiego działania jest uzyskanie maksymalnie jednorodnych warunków tuczu, a tym samym wysokiej jakości surowca. Korzyści z tej formy współpracy odnoszą obie strony: rolnicy zyskują pewność zbytu wyprodukowanego surowca i mają możliwość przeprowadzenia modernizacji gospodarstwa dzięki wsparciu współpracujących instytucji finansowych, natomiast integrator ma gwarancję zakupu dowolnej ilości surowca odpowiedniej jakości.

PODSUMOWANIE

Zmiany stały się permanentną cechą gospodarki po urynkowaniu, to cecha, która dotyczy wszystkich obszarów jej funkcjonowania, a więc także agrobiznesu i jego podmiotów. Istotne dla nich jest zdobywanie informacji o pojawiających się na rynku okazjach i nabywanie umiejętności ich wykorzystywania w celu poprawy swojej pozycji konkurencyjnej. Jednak osiągnięcie tych założeń jest możliwe tylko wówczas, gdy wykorzystuje się szeroko rozumianą wiedzę, której generowanie odbywa się przede wszystkim w jednostkach badawczych i rozwojowych, pozostających w znacznym oddaleniu od pojedynczych podmiotów sektora. Droga ta jest bardzo długa, a transfer w kierunku do rolnictwa wymaga wielu pośredników. Proporcje i relacje między jednostkami uczestniczącymi w tym transferze mają ogromny wpływ na wynik końcowy, jakim powinno być przekazanie innowacji do praktyki agrobiznesu. Zaprezentowana analiza sektora trzodowego, zwłaszcza sytuacji początkowego ogniwa łańcucha dystrybucji, tj. gospodarstw hodujących świnie, wskazuje na znaczną ich skuteczność w zakresie adopcji pojawiających się na rynku innowacji, mimo specyficznych ograniczeń w dostępności do nich. Wśród tych ograniczeń należy wymienić, między innymi, rozdrobnienie struktury gospodarstw oraz ich zróżnicowaną siłę nabywczą, a co się z tym wiąże – kwestie transferu innowacji z miejsca ich postawienia do miejsca wdrożenia, zwłaszcza w aspekcie sprawności dystrybucji i ceny nabycia. Niemniej jednak stała poprawa parametrów jakościowych i ilościowych produkowanego żywca wskazuje na to, że producenci zdają sobie w pełni sprawę z roli innowacji w tworzeniu nowych wartości dla klientów i, mimo stawianego sobie pytania o ekonomiczną rekompensatę inwestycji innowacyjnych, nie zaprzestają działań zmierzających do ich wdrażania.

LITERATURA

- Agribusiness: Knowledge and Innovation Priorities. Aspirations for the 21st Century. 1998. National Council for Agricultural Research, Netherlands, NRLO Report 98/20, Hague. ©www.agro.nl/nrlo/.
- Baruk J., 2006. Rynek jako siła napędowa innowacji. *Wiad. Stat.* 10.
- Efekty pomocy kredytowej dla gospodarstw rolnych. 2006. *Biul. Inf. MRiRW i ARiMR* 10(107).

- D'Apice Paez M.L., 2000. Embrapa Agribusiness Innovation System: An Applied Model 2000. Brazilian Agricultural Research Corporation. <http://in3.dem.ist.utl.pl/downloads/cur2000/papers/S15P06.PDF>.
- Hodowla zwierząt gospodarskich w Polsce. 2006. Biul. Inf. MRiRW i ARiMR 10(107).
- Innovation and training in the agribusiness complex. Synthesis report of a study in various product chains in five European countries. 1999. J. Warmerdam (in. coll.) CEDEFOP 01.1999, Thessaloniki.
- Józwiak W., Mirkowska Z., 2006. Sytuacja ekonomiczna i aktywność inwestycyjna gospodarstw rolnych w Polsce i innych krajach unijnych. Ser. Ekonomiczne i społeczne uwarunkowania rozwoju polskiej gospodarki żywnościowej po wstąpieniu Polski do Unii Europejskiej. Raport 35. IERiGŻ, PIB, Warszawa.
- Orylska J., Ogonowski P., Orylski J., 1998. Współczesne technologie w komunikacji agrobiznesu., Agrobiznes – pozarolnicze przedsięwzięcia gospodarcze na obszarach wiejskich. Mat. Konf. Nauk. Barzkowice. AR, Szczecin.
- Pogłowie trzody chlewnej według stanu w dniu 31 marca 2007 r. 2007. GUS, Warszawa.
- Rocznik statystyczny. 2005. GUS, Warszawa.
- Mały rocznik statystyczny. 2006. GUS, Warszawa.
- Rynek mięsa wieprzowego. 2007. Biul. MRiRW. Departament Rynku Roln., 33.
- Szymańska E., 2005. Możliwości wykorzystania środków UE na rozwój gospodarstw trzodowych w Polsce. SERiA 7, 1.
- Użytkowanie gruntów, powierzchnia zasiewów i pogłowie zwierząt gospodarskich w 2007 roku. 2007. GUS, Warszawa. www.sta.gov.pl.
- Woś A., 1998. Agrobiznes. W: Encyklopedia agrobiznesu. Red. A. Woś. Wyd. Fundacja Innowacja, Wyższa Szkoła Społeczno-Ekonomiczna, Warszawa.
- Wyniki oceny trzody chlewnej w 2006 roku. 2007. Polski Związek Hodowców i Producentów Trzody Chlewnej „POLSUS”, Warszawa.
- Wykaz Grup Producentów Rolnych na dzień 19.06.2007, Krajowa Rada Spółdzielcza. <http://krs.com.pl/grupy/grupy/gpr/gpr-w-polsce,2,.html>.
- Prezentacja dla inwestorów. 2004. Zakłady Mięsne Duda SA, Zakopane.

SELECTED ASPECTS OF MARKET ADAPTATIONS OF THE PIG SECTOR IN POLAND

Summary. In the present article selected aspects of market adaptations of the pig sector in Poland were discussed. Entities of pig sector were analysed from the view of accessibility of the innovations and effects of its implementation. A significant efficacy and considerable quality effects of modernization of the production link, as well as marked distance from the production stage to the final consumer, were shown. Also, causes of problems in innovation transfer to agriculture and role of the vertical and horizontal integration as elements facilitating the adaptation of the whole sector were emphasized.

Key words: agricultural market, pig sector, farms, pig production, innovations, vertical and horizontal integration

Zaakceptowano do druku – Accepted for print: 19.04.2008

Do cytowania – For citation: Golaś Z., Kozera M., 2008. Wybrane aspekty dostosowań rynkowych sektora trzodowego w Polsce. J. Agribus. Rural Dev. 3(9), 63-76.